

УДК 811.161.2'38

<https://orcid.org/0000-0001-8588-4009>

З.І. ВИСОЦЬКА
м. Одеса, Україна

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ У ПРАЦЯХ ІВАНА ФРАНКА

У статті досліджено системні лексико-семантичні відношення в економічній термінології. На матеріалі мови економічних праць І. Франка висвітлено функціональні параметри синонімів – економічних термінів, з'ясовано їхню семантику й стилістичну природу. Проаналізовано явище дублетності; зафіксовано й описано синонімічні загальноживані книжні лексеми. Розглянуто антонімічні відношення між компонентами словника економічних термінів І. Франка.

К л ю ч о в і с л о в а: наукова мова, стилістика, лексико-семантичні відношення, лексичні синоніми, терміни-дублети, антонімічні кореляції.

Наукові тексти фіксують і процес, і результати мовно-інтелектуальної діяльності людини, тому завжди є часово маркованими носіями інформації про рівень когніції, сформованості знань, актуальних для часу їхнього створення, а також засвідчують характерні ознаки ідіостилію автора-дослідника. Тому евристична цінність дослідження наукових текстів будь-якого профілю важлива для вивчення історії української літературної мови, історії становлення національної науки, а також для об'єктивації та / або поглиблення знань про індивідуальний внесок того чи того автора в розвиток мови й культури.

Одним з обов'язкових аспектів пізнання особливостей мови економічних праць І. Франка є дослідження словника фахових термінів. Компонентна наповненість цього словника детермінована жанрово-стильовою належністю, тематичною спрямованістю аналізованих текстів. Водночас структуру й наповненість словника економічних праць І. Франка можна пізнати завдяки його поняттєвій стратифікації, а також завдяки системному простеженню лексико-семантичних відношень (синонімічних та антонімічних) між компонентами.

Мета пропонованої статті – з'ясувати характер лексико-семантичних відношень у терміносистемі економічних праць І. Франка.

Синонімія та антонімія як найбільш знакові рівні вияву лексико-семантичних відношень між компонентами терміносистем – це один із популярних аспектів опису (детально див: Русанівський, 2001; Тараненко, 1980; Панько, 1994; Лисиченко, 1977; Симоненко, 2007; Цимбал, 1998; Філюк, 2007 та ін.).

У наукових рефлексіях питань синонімії термінів однією з вихідних евристичних позицій слугує розуміння синоніма як слова, яке визначене щодо свого еквівалента (до іншого слова з тотожним чи максимально близьким значенням) і може бути протиставлене йому за певним параметром: відтінком у значенні, емоційним забарвленням, стилістичною маркованістю, сполучуваністю тощо. Синоніми характеризують також як «усталені у мовному вжитку ряди

© З.І. ВИСОЦЬКА, 2023

лексичних одиниць, співвідносних з одним чи кількома пов'язаними між собою поняттями, певною мірою близьких за своїми семантико-стилістичними властивостями» (Ващенко, 1981: 13). Актуальними залишаються також кваліфікації лексичних синонімів із погляду особливостей їхньої реалізації в тексті. Водночас основною ознакою синонімів дослідники визначають їхню контекстну взаємозамінність – на цьому, наприклад, акцентував увагу Л.А. Булаховський: «Слова, здатні в тому ж контексті або в контекстах, близьких за змістом, замінити одне одного без відчуття помітної одмінності у змісті, мають назву синонімів» (Булаховський, 1955: 32).

Надалі означена проблема контекстної взаємозамінності лексичних синонімів стає об'єктом поглибленого зацікавлення, зокрема розвинуто тезу про те, що контекстна взаємозамінність – не причина, а наслідок синонімічності й вияв різного її ступеня. Л.А. Лисиченко наголошує, що синонімам має бути властива спільність предметно-поняттєвого компонента за наявності семантичних відмінностей (їх називають відтінками значення, семами або диференційними ознаками) (Лисиченко, 1977: 70).

Сьогодні статус термінів-синонімів у науковій мові залишається дискусійним, а доцільність їх уживання оцінюють неоднозначно. І.М. Кочан пов'язує таку ситуацію зі станом власне наукової мови і – відповідно – терміносистеми: «Синонімів у науковій мові намагаються уникати, та все одно вони існують. Це свідчить передусім про стан становлення терміносистем, особливо сьогодні, коли українська мова набула державного статусу, але ... ще не відбулося уніфікації термінів на внутрішньосистемному та міжсистемному спілкуванні (Кочан, 2008: 16).

Наявність у науковому тексті термінів-синонімів, на думку окремих учених, свідчить про недостатній рівень вивчення певного явища, яке потребує номінації. Лише ґрунтовні знання дають змогу виявити особливість, що споріднює його з іншими явищами, які названі близькими за семантикою термінами. Адже загалом синоніми в термінології – це «терміни, що належать до того самого денотата, але мають відмінності в поняттєвому плані, а також відрізняються семантикою словотворчих елементів, етимологією, ступенем сучасності та особливостями функціонування» (Панько, 1994: 181). Крім того, синонімічні терміни можуть бути структурно неоднорідними (однослови, композити, словосполучення), гомо- й гетерогенними (власне українські й створені на іншомовній основі) (Панько, 1986: 8).

Спільної думки щодо небажаності вживання термінів-синонімів дотримуються Т.І. Панько та Л.О. Симоненко: це «пов'язано з однією з найважливіших ознак терміна, яка передбачає відсутність у нього синонімічних відповідників» (Панько, 1994: 147). Крім того, «наявність синонімічних рядів створює певний дисбаланс між системою термінів і системою понять, якими оперує та чи інша наука» (Симоненко, 2007: 24).

Суголосну думку висловлює І.М. Кочан: «У межах наукового стилю мови синоніми небажані, навіть шкідливі, бо руйнують термін як дефінітивну одиницю системи» (Кочан, 2008: 19). Позитивний наслідок наявності синонімів і варіантів у термінології дослідниця вбачає в тому, що воно «сприяє унормуванню фахової мови, бо з часом одна з одиниць починає домінувати, відтісняючи іншу на другий план» (Кочан, 2008: 14).

Дискусійні позиції урівноважує теза І.М. Кочан про те, що, подолавши початковий чи перехідний етап становлення, для якого неминуче співіснування термінів-синонімів, «мова сама регулює вибір одного терміна із синонімічною пари» (Кочан, 2008: 16). Розвиваючи цю думку, Л.М. Філюк стверджує, що синонімія – «необхідний етап у розвитку термінології. Особливої важливості вона набуває на першому етапі формування терміносистеми – етапі термінологічного пошуку, коли терміни-варіанти можуть бути створені різними розробниками або потрапляти з мови-джерела запозичення. Повної гарантії закріплення одного з варіантів немає і на другому етапі, під час апробації термінів-варіантів... І лише на третьому етапі – етапі уніфікації – варіантність повинна бути подолана: залишається термін, який найкраще передає зміст поняття і є найумотивованішим» (Філюк, 2007: 13).

Для визначення функціонально-стилістичного навантаження термінів-синонімів в економічних працях І. Франка доцільно стратифікувати корпус відповідних одиниць за ознакою семантичної близькості актуалізованих у тексті значень, а також з урахуванням стилістичної природи компонентів. Також принципово важливим є морфологічний критерій, адже, як відомо, синонімічні зв'язки встановлюються в межах певної повнозначної частини мови.

У мові економічних праць І. Франка зафіксовано значну кількість іменникових термінів-синонімів – близьких за значенням фахових слововживань, які вичерпно окреслюють суть тогочасних економічних понять, явищ, процесів. Найактивніше вживані з-поміж них – одиниці, що формують синонімічні пари чи ряди: *процент – відсоток, дохід (доход) – прибуток, гроші – кошти – капітал, податок – цло – чини*. Компоненти названих пар і рядів мають різну поширеність, активність використання в текстах автора, що пов'язано з їхнім походженням, стилістичною маркованістю, традицією тогочасного терміновживання. Наприклад, термін *процент* в ідіостилі вченого має вищу активність уживання, ніж *відсоток*, а також демонструє виразніший відтінок книжності. Пор.: *В слідуючій таблиці подаємо докладний перегляд, звідки, т[о] є[сть] від яких вірителів і на який річний **процент** зятягано дрібні позички* (Франко, 1984, кн. 1: 230); *...ще нижче опущення **відсотків** зависить від поліпшення грошового торгу в цілій Європі* (там само: 174).

Синонімічність та рівнофункційність лексем *процент – відсоток* збереже-на в сучасній літературній, зокрема й фаховій економічній мові.

Термінологічну дублетну пару становлять лексеми *дохід (доход) – прибуток*. Пор.: *Поки шляхтич є виключним власником шинку і черпає з нього **доход**, він не може уникнути за це моральної відповідальності* (там само, кн. 2: 83); *ця частина капіталу є власне тим джерелом, з якого пливають **доходи і прибутки** капіталіста* (там само, кн. 1: 57); *Капіталіст одержав завдяки йому вартість неоплаченої праці протягом 5, 7, 9 або 11 годин, і це становить його **прибуток*** (там само: 76). Простеження контекстної сполучуваності цих лексем у працях І. Франка засвідчує їхню семантичну суголосність, натомість у сучасній фаховій мові економічної сфери терміни *прибуток* і *дохід* дефініюють різні феномени. Пор.: *прибуток* – «одна з форм чистого доходу в умовах розвинутих товарно-грошових відносин, що виражає вартість додаткового і частково необхідного прибутку. За своєю величиною прибуток – це різниця між продажною ціною товару і витратами на його виробництво» (ЕСД, 1995: 262); *дохід* – «грошові надходження за одиницю часу юридичних та фізичних осіб; показник господарської діяльності підприємств, установ, організацій» (там само: 79).

У науковій літературі існує думка, що терміни-синоніми рідко утворюють синонімічний ряд, оскільки кожна термінологічна одиниця повинна повністю виражати основний зміст поняття, а не передавати відтінки значення, як у загальномовній системі. Власне терміни-синоніми об'єднані на основі кореляційного зв'язку, що передбачає й інваріантні, й імпліцитні відношення слів як окремі типи або підтипи. У центрі такого об'єднання – термін із найбільш загальними й важливими семантичними ознаками. Засобом розрізнення термінів-синонімів виступають диференційні семи. Відповідно до значущості цих сем лексичні одиниці розташовані ближче або далі від терміна-домінанти, що й зумовлює ступінь їхньої семантичної співвіднесеності й відповідно взаємозамінність / невзаємозамінність у тексті. Наприклад, у групі термінів зі значенням «витрати» (*видатки – витрати – втрати*) найближчими до центру є терміни *видатки* та *витрати*, у компонентній структурі яких інваріантна семантична ознака 'витрати, видання коштів, матеріалів для чого-небудь' актуалізована найбільш повно. Пор.: *конечні домові видатки: на солому, горшки, коновки, склянки, тарелі* (Франко, 1984, кн. 1: 10); *Автор брошури рішуче виступає проти розповсюдженого в нас останнім часом принципу, що «до витрат на загальні цілі треба залучати наступні генерації, оскільки і їм ці видатки приносять користь»* (там само, кн. 2: 235). Такі синоніми можна визначити як абсолютні, оскільки вони семантично рівнозначні. В абсолютних синонімах концептуальні відтінки знівельовано під впливом спільної властивості домінанти.

Для іншого члена цього синонімічного ряду – *втрати* – характерна актуалізація диференційних семантичних ознак. Зокрема, у семантичній структурі цієї одиниці важливо не тільки те, що це «наслідок, коли хтось лишається без кого-, чого-небудь, втрачає когось, щось», але насамперед тлумачення – «гроші, кошти, витрачені на що-небудь // кількість чого-небудь, не використаного за призначенням, марно витраченого, не збереженого // збитки» (СУМ Х, 519). Диференційна сема 'витрачати не за призначенням, марно' визначає значеннєву відмінність термінів *видатки* й *втрати*, пор. у мові І. Франка: *На цьому податку і капітал надолужує свої втрати...* (Франко, 1984, кн. 1: 27).

Отже, у термінах-синонімах значущою є не тільки інтегральна, а й диференційна семи.

У корпусі економічних термінів-синонімів спостерігаємо також *терміні-дублети*. Відзначаючи їх актуальність для наукової мови, І.М. Кочан водночас указує на характерну рису, яка дає підстави виокремити цей різновид з-поміж інших термінів-синонімів: «вони співвідносяться з тим самим об'єктом, мають спільний денотат і не мають жодних семантичних відмінностей. Крім того, ці назви можуть різнитися семантикою словотворчих елементів, етимологією, ступенем сучасності та особливостями функціонування» (Кочан, 1992: 32).

Відомо, що більшість термінів-дублетів з'являються в обігу внаслідок паралельного вживання одиниць українського та іншомовного походження. До таких належать зафіксовані в мові праць І. Франка економічні поняття *процент – відсоток, податок – мито – цло; кредит – позика (позичка)*.

Показовий щодо компонентного наповнення одиницями з різним ступенем часової маркованості та особливостями функціонування, синонімічний ряд з інтегральною смислотвірною семою 'податок' та однойменною лексичною домінантою ряду: *податок – мито – цло – чинш*. Пор.: *Робітничий клас платить*

непрямий податок (Франко, 1984, кн. 1: 26); *за давніх часів королі надавали містам так звану майдебурію, то є право власного суду, надавали їм привілеї на торги, на мита, на шинки...* (там само, кн. 2: 175) *На тую суму складаються слідуєчі позиції: цло – 1 515 500 з[л.] р[инських] (в Долішніх Ракусах рубрика тая чинить звиш 15, а в Чехах звиш 9¹/₂ мільйонів ...для селян перед тим підданих, а опісля очиншованих, чини річний зістав скапіталізований (то значить чини узнано процентом від певного капіталу й обчислено той капітал)* (там само, кн. 1: 108).

Лексему *чини* І. Франко активно використовує як синонім до загальноновживаних іменників *податок* та *мито*. У сучасній літературній мові вона функціонально обмежена як така, що перейшла до фонду застарілих. За семантикою до цього синонімічного ряду належить також номінація *обтяження*, яка, однак, не зафіксована зі значенням «податок» чи «певний різновид податку» в жодному словнику.

Розглядуваний ряд дублетів показово підтверджує думку І.М. Кочан про те, що «дублети слід по-різному оцінювати в кожному конкретному випадку. Якщо вони стали основою для словотвірних гнізд і таким чином увійшли в термінологічне поле, то відмовитися від них практично неможливо» (Кочан, 2008: 19). Зокрема, це стосується активних у сучасному метамовному вжитку іменників *податок* та *мито*.

У мові аналізованих праць І. Франка фіксуємо синонімічні загальноновживані книжні лексеми, які не є специфічно фаховими для економічної мови. Наприклад, це: синонімічна пара *уряд – правительство*: *Дороги були дві: або зрєктися своїх політичних аспірацій і стати рука в руку з урядом...* (Франко, 1984, кн. 1: 88); *«Яке немилосердне правительство!» – скрикнули, бачиться, ліберали-поляки* (там само: 116); синонімічний багатоконпонентний ряд *робітник – пролетар / пролетарій – трудівник – найомник*: *За цей час робітник виробляє нову вартість, що відповідає 10, 12, 14 або 16-годинній праці* (там само: 76); *Сільського чистого пролетаріату (найомників) було в Галичині ще 1869 р., після статистичного висліду Рапацького (Ludnosc Galicyi), 799 635 голів...* (там само: 46). У контекстах ці лексеми можуть ситуативно синонімізуватися з розмовними або образно-експресивними чи локальними номінаціями робітників: *друга купа – се робітники сталі..., а третя, найбільша і найбільніша, – се поденні зарібники* (там само: 47); *Він мусить ... бути сільським зарібником, прив'язаним до землі, т.є. мусить нести на своїм хребті невигоду кріпацтва і надто ще приймає різкі удари капіталістичного устрою* (там само, кн. 2: 220).

Наведені приклади засвідчують явище семантичного узгодження слів за стилем. Слово *робітник* літературне, але, як загальноновживане, воно сприймається у дещо нижчому стилістичному реєстрі, ніж лексема *пролетар / пролетарій*, що має яскраво виражений відтінок книжності. Найнижчий стилістичний реєстр має розмовна номінація *зарібник*.

Заслуговує на увагу також іменникова синонімічна кореляція *зарібток – зарібнина*, яку формують слова з різним стилістичним забарвленням – загальноновживане книжне (актуальне для економічної метамови) й розмовне: *Економічні відносини дедалі погіршуються, зростає дорожнеча, висихають джерела зарібтку* (там само, кн.1: 19); *майже всі зецери, з котрими я о тім говорив, жалуються, що помимо щоденної 10-годинної праці і помимо уміркованого і*

до крайності скупого життя, все-таки не стає їм на тиждень їх зарібнини... (там само: 12).

Здійснений розгляд засвідчує актуальність урахування стильової диференціації лексики, яка за певною семантичною ознакою об'єднується в синонімічні пари або ряди. І. Франко активно вживає розмовні, просторічні слова, які за семантикою співвідносні з книжними, але відрізняються від них стильовою характеристикою.

На окрему увагу заслуговує синонімія прикметників, що дає змогу акцентувати оцінно-конотативні нюанси описуваних явищ. На думку В.М. Русанівського, «якщо центральне слово синонімічного ряду має позитивну конотацію, то і всі синоніми наділені цією конотацією; якщо у центрі ряду перебуває прикметник, що несе негацію сприйняття ознаки, то і всі члени ряду мають таке ж додаткове емоційне значення» (Русанівський, 2001: 194). Тобто об'єднані в синонімічний ряд прикметники передають лише одну з ознак – позитивну або негативну.

Носіями позитивної конотації в аналізованих текстах виступають близькі за значенням прикметники *трудящий* та *робітничий*: *Тому-то прогресивні робітники тепер ставлять загальну вимогу, щоб засоби і знаряддя виробництва перейшли з рук одиниць у суспільну власність **трудящих*** (Франко, 1984, кн.1: 40); ***Робітничий** клас платить непрямий податок* (там само: 26). Послідовна сполучуваність цих синонімів з історично маркованою лексемою *клас* підтверджує їх термінологічний характер.

Реалії тогочасного соціально-економічного ладу характеризують прикметники, які умовно можна об'єднати в багатокомпонентний негативно-оцінний синонімічний ряд *бідний – убогий – нужденний – злиденний* (підсил.) – *нещасний*. Вони в економічних працях І. Франка мають широке коло контекстної сполучуваності, поєднуються з лексемами конкретної й абстрактної семантики: *Треба сказати, що тая громада була дуже **бідна**, не мала свого пасовиська, свого лісу, ба і поле було зле, мокре* (там само: 199); *Описи **нужденних** і убійчих нор, служачи замість «стацій цупасових», ті описи котрі і стискають і морозять серце людське навіть в слабосильнім звуці слів* (там само: 229); *Оплата коштів лічення **убогих** хорих з фонду крайового належить тільки тим шпиталям, котрі сейм узнав на публічні і загальні* (там само: 240); *Одяг робітників, зокрема **немісцевих**, надзвичайно **злиденний** і брудний* (там само: 62); *...щоб із заощаджених, точніше сказати, **видертих** у тих **нещасних** людей грошей, дирекція на кілька тисяч ринських могла підвищити собі тантьєму* (там само: 21).

Отже, науковій мові І. Франка властива висока концентрація синонімічних лексичних засобів. Актуальними для досліджуваних текстів є синоніми логічні та стилістичні. Особливо знакові синонімічні одиниці – терміни-дублети. Із погляду стилістичної диференціації відзначаємо наявність у текстах економічних праць І. Франка синонімічних рядів із загальнозживаними, книжними, розмовними компонентами.

У системі мови антоніми відбивають вербалізоване пізнання протилежностей у природі та в суспільному житті, а отже, і явищ економічного характеру. Антонімія найбільш виразно виявляється в лексиці. Цю особливість засвідчує також наукова мова: у реєстрі термінів як основи її словника виокремлюємо *терміни-антоніми*.

Наявність антонімічних відношень у термінології зумовлена природою пізнання явищ дійсності й мовними засобами вираження. Тому важливою кваліфікативною ознакою термінів-антонімів є «протилежна предметно-понятійна співвіднесеність» (Лисиченко, 1977: 85).

Осмилюючи явище антонімії в термінології, дослідники здебільшого сходяться на думці про позитивне значення цих одиниць у словнику наукової мови: «антонімія ніскільки не ускладнює терміносистему, навпаки, може допомогти з'ясувати і розмежувати значення синонімічних, полісемічних чи паронімічних слів» (Цимбал, 1998: 192).

Типологізація реєстру термінолексики, зафіксованої в досліджуваних працях І. Франка, передбачає також простеження *антонімічних* відношень між компонентами його індивідуального наукового словника. Водночас варто наголосити на тому, що антоніми менш функціонально навантажені в мові економічних праць І. Франка, ніж синоніми.

Спостережені антонімічні кореляції належать до так званого контрадикторного типу: одиниці характеризуються відношеннями взаємної імплікації заперечення, неможливістю проміжного члена в опозиції. Зокрема, до таких належать пари: **кредитор – боржник**: *Платити кредиторам збанкрутованого банку боржниками того ж банку, узятими живцем зі шкірою і кістками, – ось найновіший метод...* (Франко, 1984, кн. 2: 64); **доходи – видатки**: *Про їх життя, доходи і видатки ми напишемо пізніше* (там само, кн. 1: 11); *Бюро статистичне має кожного часу свобідний вигляд в рахункові книжки виділу крайового, де, певно, видатки і доходи мусять бути зовсім правдиво записувані* (там само: 213); **пропозиція – попит**: *що пропозиція цукру була більшою, ніж попит на нього* (там само: 72); **купівля – продаж**: *Ці речі є предметом купівлі й продажу, або обміну, і тому ми говоримо, що вони мають обмінну вартість...* (там само: 74); **активи – пасиви**: *П[ан] намісник удався ще до банків іпотечного і кредитного, але і сі не хотіли здорової голови під рустикальне евангеліє класти та приймати на себе неіздимих активів і пасивів рустикального банку* (там само: 307); **оборотний капітал – постійний капітал, позичений капітал – корінний капітал**: *потім позичений капітал буде сплачувати по-малу річними ратами* (там само: 119); *коли дочислимо сам корінний капітал 96959710 з[л.] р[инських], добудемо суму, котру евентуально одержали пани за скасовану паницину* (там само: 120).

Помітно, що суміжне вживання антонімів у межах одного речення чи одного мікроконтексту виразно засвідчує їхню природу як вербалізаторів протилежного змісту й часто створює стилістичний внутрішньотекстовий контраст.

Простеження антонімічних відношень між компонентами словника економічних праць І. Франка засвідчує меншу репрезентантність антонімів порівняно із синонімами.

Отже, стратифікація лексико-семантичних відношень фіксує компонентну наповненість синонімічних пар і рядів, а також констатує активність явища дублетності. Компонентами синонімічних пар і рядів стають: а) терміни-дублети, б) терміни й загальноновживані книжні лексеми; в) терміни, загальноновживані книжні лексеми й розмовні лексеми. Аналіз антонімічних відношень між компонентами словника економічних праць І. Франка засвідчує, що явище антонімії менш знакове для мови досліджуваних праць порівняно з явищем синонімії.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ЕСД – Мочерний, С.В. (Ред.) (1995). *Економічний словник-довідник*. Київ: Феміна.
СУМ – Білодід, І.К. (Ред.) (1970–1980). *Словник української мови* (Т. 1–11). Київ: Наукова думка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булаховський, Л.А. (1955). *Нариси з загального мовознавства*. Київ: Рад. школа.
2. Вакуленко, М. (2010). Розвиток терміносистем і термінотворення. *Українська мова*, 1, 88–93.
3. Ващенко, В.С. (1981). *Українська семасіологія: Типологія лексичних значень*. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетров. ун-ту.
4. Кочан, І.М. (1992). Синонімія у термінології. *Мовознавство*, 3, 32–34.
5. Кочан, І.М. (2008). Варіанти і синоніми термінів з міжнародними компонентами. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»: Серія «Проблеми української термінології»*, 620, 14–19.
6. Лисиченко, Л.А. (1977). *Лексикологія сучасної української мови: Семантична структура слова*. Харків: Вид-во Харків. ун-ту.
7. Панько, Т. (1986). Системний статус синонімії у суспільствознавчій термінології східнослов'янських мов. *Мовознавство*, 4, 7–16.
8. Панько, Т.І. (1994). *Українське термінознавство: підручник*. Львів: Світ.
9. Русанівський, В.М. (2001). *Історія української літературної мови*. Київ: АртЕк.
10. Симоненко, Л.О. (2007). Лінгвістичні проблеми унормування наукової термінології. *Українська термінологія і сучасність*, 7, 21–25.
11. Філюк, Л.М. (2007). *Динамічні процеси у формуванні української терміносистеми інформатики (словотвірний аспект)*: [Автореф. дис. ... канд. філол. н.]. Одеський національний ун-т ім. І.І. Мечникова.
12. Франко, І. (1984). *Зібрання творів* (Т. 1–50) (Т. 44. Кн. 1). Київ.
13. Франко, І. (1984). *Зібрання творів* (Т. 1–50) (Т. 44. Кн. 2). Київ.
14. Цимбал, Н. (1998). Антонімічні відношення в термінології органічної хімії. *Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць*, 188–192.

Zoriana Vysotska

LEXICAL AND SEMANTIC RELATIONS IN THE TERMINOLOGY SYSTEM OF IVAN FRANKO'S ECONOMIC WORKS

The article deals with systemic lexical and semantic relations in economic terminology. The role of synonyms in economic terminology is determined. The semantics and stylistic nature of lexical synonyms in the language of Ivan Franko's economic works are traced.

It has been determined that Ivan Franko's scientific language is characterised by a high concentration of synonymous lexical means. Logical and stylistic synonyms are relevant for the texts under study. The most significant synonymic units are duplicate terms. From the point of view of stylistic differentiation, the presence of synonymic series with common, bookish, and colloquial components in the texts of Ivan Franko's economic works is recorded and described. The stratification of lexical and semantic relations fixes the component fullness of synonymous pairs and series, and also states the activity of the phenomenon of duplication. The components of synonymous pairs and rows are: a) duplicate terms, b) terms and commonly used book lexemes, c) terms, commonly used book lexemes and colloquial lexemes.

The article traces antonymic relations between the components of Ivan Franko's individual scientific language. In the system of language, antonyms reflect the verbalised cognition of opposites in nature and in social life, and thus, economic phenomena. Antonymy is most clearly manifested in the lexicon. This feature is also evidenced in the scientific language: the register of terms as the basis of its vocabulary includes antonyms. The existence of antonymic relations in terminology is due to the nature of cognition of reality and linguistic means of expression. It has been found that the adjacent use of antonyms within the same sentence or microcontext clearly shows their nature as verbalisers of opposite meaning and often creates a stylistic intra-textual contrast.

The attention is focused on the fact that antonyms are less functionally loaded in the language of Ivan Franko's economic works than synonyms. The analysis of the antonymic relations between the components of the dictionary of Ivan Franko's economic works shows that the phenomenon of antonymy is less significant for the language of the studied works compared to the phenomenon of synonymy.

Keywords: scientific language, stylistics, lexical and semantic relations, lexical synonyms, duplicate terms, antonymic correlations.

LEGEND

ЕСД – Mochernyi, S.V. (Ed.) (1995). *Ekonomichnyi slovnyk-dovidnyk* [Economic dictionary-reference book]. Kyiv: Femina (in Ukr.).

SUM – Bilodid, I.K. (Ed.) (1970–1980). *Slovnyk ukrainskoi movy* [Ukrainian language dictionary] (Vol. 1–11). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

REFERENCES

1. Bulakhovskyi, L.A. (1955). *Narysy z zahalnoho movoznavstva* [Essays on general linguistics]. Kyiv : Rad. Shkola (in Ukr.).
2. Vakulenko, M. (2010). Rozvytok terminosystem i terminotvorennia [Development of terminological systems and term formation]. *Ukrainska mova*, 1, 88–93 (in Ukr.).
3. Vashchenko, V.S. (1981). *Ukrainska semasiolohiia: Typolohiia leksychnykh znachen* [Ukrainian semasiology: Typology of lexical meanings]. Dnipropetrovsk: Vyd-vo Dnipropetrov. un-tu (in Ukr.).
4. Kochan, I.M. (1992). Synonimiia u terminolohii [Synonymy in terminology]. *Movoznavstvo*, 3, 32–34 (in Ukr.).
5. Kochan, I.M. (2008). Varianty i synonimy terminiv z mizhnarodnymy komponentamy [Variants and synonyms of terms with international components]. *Visnyk Nats. un-tu «Lvivska politekhnika»: Seriia «Problemy ukrainskoi terminolohii»*, 620, 14–19 (in Ukr.).
6. Lysychenko, L.A. (1977). *Leksykolohiia suchasnoi ukrainskoi movy: Semantychna struktura slova* [Lexicology of modern Ukrainian language: Word semantic structure]. Kharkiv: Vyd-vo Kharkiv. un-tu (in Ukr.).
7. Panko, T. (1986). Systemnyi status synonimii u suspilstvoznachchii terminolohii skhidnoslovianskykh mov [Systematic status of synonymy in social science terminology of East Slavic languages]. *Movoznavstvo*, 4, 7–16 (in Ukr.).
8. Panko, T.I. (1994). *Ukrainske terminoznavstvo* [Ukrainian terminology]: pidruchnyk. Lviv: Svit (in Ukr.).
9. Rusanivskyi, V.M. (2001). *Istoriia ukrainskoi literaturnoi movy* [History of the Ukrainian literary language]. Kyiv: ArtEk (in Ukr.).
10. Symonenko, L.O. (2007). Lnhvistychni problemy unormuvannia naukovoii terminolohii [Linguistic problems of standardization of scientific terminology]. *Ukrainska terminolohiia i suchasnist*, 7, 21–25 (in Ukr.).

11. Filiuk, L.M. (2007). *Dynamichni protsesy u formuvanni ukrainskoi terminosystemy informatyky (slovotvirnyi aspekt)* [Dynamic processes in formation of Ukrainian terminology system of informatics (word-forming aspect)] [Synopsis of PhD thesis]. Odeskyi natsionalnyi un-t im. I.I. Mechnykova (in Ukr.).
12. Franko, I. (1984). *Zibrannia tvoriv* [Collection of works] (Vol. 1–50) (Vol. 44. Book 1). Kyiv (in Ukr.).
13. Franko, I. (1984). *Zibrannia tvoriv* [Collection of works] (Vol. 44. Book 2). Kyiv (in Ukr.).
14. Tsymbal, N. (1998). Antonimichni vidnoshennia v terminolohii orhanichnoi khimii [Antonym relations in terminology of organic chemistry]. *Ukrainska terminolohiia i suchasnist* [Ukrainian terminology and modernity], 188–192 (in Ukr.).

УДК 811.161

<http://orcid.org/0000-0002-4511-1199>

Я.В. ЖУРЕНКО

м. Кам'янець-Подільський, Україна

ПОНЯТТЯ «ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ» ЯК МЕТАМОВНА ОДИНИЦЯ В ТЕОРІЇ СУЧАСНОЇ ГЕНДЕРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Статтю присвячено поняттю «гендерні стереотипи» як основної одиниці сучасних гендерних досліджень. Множинність дефініцій термінів гендер, гендерні стереотипи зумовлена міждисциплінарним характером гендерних досліджень, а також різними підходами вчених. Незавершеність становлення терміносистеми стає причиною функціонування в ній синонімії, паралельного використання термінів, граматичної неточності, великої кількості запозичень. На часі оформлення словника метамови гендерної лінгвістики.

К л ю ч о в і с л о в а: *гендер, стереотип, гендерні стереотипи, термінологія, гендерна лінгвістика.*

Окреслення проблеми. У формуванні лексичного складу мови важлива роль належить позамовній дійсності, а «всі суперечності й виклики глобалізації світу відбиваються насамперед на термінології кожної мови, оскільки цей шар лексики, з одного боку, найчутливіший до науково-технічних та цивілізаційних змін, а з іншого – найважливіший для сучасної комунікації людей» (Боярова, 2012: 21). Тому, щоб задовольнити культурні, соціальні, економічні запити суспільства, постала потреба в удосконаленні терміносистеми гендерної лінгвістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх років у своїх дослідженнях мовознавці почали використовувати такі терміни: *гендерні стереотипи, гендерна роль, гендерна метафора, гендерно марковані одиниці, мовний сексизм, гендерна мова, фемінітив, маскулітив, жіночий дискурс, чоловічий дискурс, жіноча комунікативна тактика, чоловіча комунікативна*

© Я.В. ЖУРЕНКО, 2023